

SPRAWOWANIE I KULT EUCHARYSTII W „LIŚCIE PASTERSKIM“ BERNARDA MACIEJOWSKIEGO

W przyswajaniu przez Kościół w Polsce dzieła reformy trydenckiej doniosłą rolę odegrał *List pasterski* (*Epistola pastoralis ad parochos*) kard. Bernarda Maciejowskiego, zwany również *Pastoralną*, skierowany do duchowieństwa parafialnego¹. Maciejowski ogłosił go po raz pierwszy w 1601 r. wraz ze statutami synodu diecezjalnego². Dokument ten, zatwierdzony już przez Rzym, zyskał ogromną popularność w całej prowincji gnieźnieńskiej, gdy kard. Maciejowski — już jako arcybiskup gnieźnieński — dołączył go do uchwał synodu prowincjonalnego odbytego w 1607 r. w Piotrkowie. Prymas Jan Wężyk włączył tekst *Listu pasterskiego* do statutów prowincjonalnych synodu piotrkowskiego z 1628 r. Wydając zaś w 1630 r. statuty synodu łowickiego swej archidiecezji z 1628 r., dołączył do nich znany już *List pasterski*, który został ponownie uznany i aprobowany przez papieża Urbana VIII³. W ten sposób *Pastoralna* stała się fundamentalnym źródłem, na podstawie którego biskupi polscy — jeszcze w XVIII w. — próbowali programować w duchu trydenckim odnowę duszpasterską w swoich diecezjach⁴.

Poczesne miejsce w liczącej 26 rozdziałów⁵ *Pastoralnej*, podobnie zresztą jak w samym dziele potrydenckiej odnowy duszpasterskiej, zajmuje tematyka dotycząca sprawowania sakramentów św., a zwłaszcza sakramentu Eucharystii. Problematykę tę ustawodawca omawia w trzech rozdziałach: *De Sacrosancta Eucharistia*⁶, *De Sacrificio*

¹ *Epistola pastoralis ad parochos provinciae Gnesnensis Bernardi Maciejowski, S. R. E. Presbyteri Cardinalis, Archiepiscopi Gnesnensis, Primatis Regni [...]*. W: *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium auctoritate synodi provincialis Gembiciana per deputatos recognita, iussu vero et opera [...] Joannis Wężyk [...] editae*. Wyd. 2. Cracoviae 1761 k. B₃v-1₁ (dalej cyt: *Epistola pastoralis*).

² *Epistola pastoralis ad parochos dioecesis Cracoviensis, Bernardi Maciejowski, Dei gratia episcopi Cracoviensis, Ducis Severien*. W: *Constitutiones synodi dioecesis Cracoviensis, celebratae Anno Domini MDCI, X kal. Junii*. Cracoviae in Officina Architypogr. Regia Lazari, Anno Domini MDCI k. C₂-L₂.

³ Zob. J. Fijałek. *Pastoralna ks. Bernarda Maciejowskiego*. W: *Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925, sekcja IV*. Lwów 1925 s. 121-122.

⁴ Na temat upowszechniania *Pastoralnej* zob.: S. Nasiorowski. *Problematyka sakramentów świętych w „Liście pasterskim“ Bernarda Maciejowskiego*. Lublin 1983 (mps Bibl. KUL) s. 35-40.

⁵ Por. I. Subera. *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich*. Wyd. 2. Warszawa 1981 s. 131.

⁶ *Epistola pastoralis* k. E₄-F_v.

*Missae*⁷, *De processione cum Sanctissimo Sacramento*⁸. Przedstawimy to zagadnienie w następującej kolejności: 1. Msza święta, 2. Komunia święta, 3. Kult Eucharystii.

1. MSZA ŚWIĘTA

Kardynał Maciejowski we wprowadzeniu do rozdziału *De Sacrificio Missae*, nawiązując do nauki Soboru Trydenckiego⁹, przypomina kapłanom istotę, charakter, wielkość oraz skutki ofiary, którą sprawują. Podkreśla, iż jest to ofiara ustanowiona przez Chrystusa, święta, o charakterze zarówno przebłagalnym, jak i błagalnym. Kapłan więc sprawujący mszę św. powinien właściwie przygotować się do niej oraz odprawić ją wyłącznie w odpowiednim czasie i miejscu¹⁰.

Godne przystąpienie przez celebransa do mszy św. zakłada przede wszystkim stan łaski uświęcającej, zachowanie postu eucharystycznego, a także uprzednie odmówienie godzin kanonicznych, przynajmniej *matutinum* i laudesów. Jeśli sumienie budzi świadomość grzechu ciężkiego, należy odbyć spowiedź św., a w przypadku niemożliwości — przynajmniej wzbudzić akt żalu wraz z postanowieniem wyspowiadania się¹¹.

Rozpoczęcie mszy św. przez kapłana winno poprzedzać uświadomienie sobie przezeń intencji, w której zamierza sprawować ofiarę eucharystyczną, odnalezienie w mszale właściwego formularza oraz przygotowanie innych rekwizytów liturgicznych. Podczas samej zaś celebracji należy ściśle zachowywać przepisane przez mszał rubryki¹². Nie wolno dokonywać tutaj jakichkolwiek zmian, dodawać czy opuszczać tekst. Obowiązuje tekst zawarty w mszale, z którego kapłan ma czytać odpowiednie fragmenty jasno i wyraźnie, przeznaczone zaś do prywatnego odmawiania — głosem ściszym¹³.

Przepisane rubrykami czynności liturgiczne powinny być wykonywane w skupieniu i z uwagą. Nie należy przejawiać zbytniego pośpiechu ani też opieszałości. Przy wykonywaniu gestu podniesienia świętych postaci celebrans ma zwrócić uwagę na to, aby nie spowodować upuszczenia hostii lub rozlania Krwi Najświętszej¹⁴.

Podczas śpiewów mszalnych należy wiernie stosować się do przepisów mszału rzymskiego oraz lokalnych rozporządzeń obowiązujących kościoły katedralne. Wykonywane przez kantorów sekwencje podczas uroczystych mszy św. wotywnych winny pochodzić jedynie z tych, które figurują w księdze gradualów. Gdy chodzi o śpiew części stałych i zmiennych mszy św., obowiązuje ściśle stosowanie się do tekstów mszału. Zabrania się stosowania tekstów parafrazujących. Kantorzy winni posługiwać

⁷ Tamże k. F₂-F₃v.

⁸ Tamże k. F₃v-F₄v.

⁹ Conc. Trid. sess. XXII c. 1 i 2 oraz c. 3 de sac. missae.

¹⁰ *Epistola pastoralis* k. F₂.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

¹³ Tamże k. F₃.

¹⁴ Tamże.

się raczej śpiewem chorałowym niż symfonicznym, szczególnie, gdy brak odpowiedniej liczby śpiewaków¹⁵.

Mszę św. należy, zaznaczył Maciejowski, odprawiać w kościołach lub kaplicach zatwierdzonych przez ordynariusza. Niedopuszczalne jest celebrowanie w domach prywatnych, tym bardziej zaś w kościołach niekonsekwowanych, obłożonych interdyktem, sprofanowanych, pogwałconych przez rozlew krwi, zbezczeszczonych przez niewłaściwe czyny lub pogrzebanie ekskomunikowanych czy heretyków. W tego rodzaju przypadkach wymagane jest zezwolenie ordynariusza uwalniającego daną świątynię od wspomnianej krwi, profanacji czy zbezczeszczenia¹⁶.

Ołtarz, na którym sprawuje się Eucharystię — zaznaczył Maciejowski — powinien być konsekrowany, wyposażony w odpowiedni portatył, jeśli nawet uszkodzony, to jednak tej wielkości, aby mógł pomieścić kielich i hostię. Obrusy ołtarzowe, jak również korporały, puryfikaterze, palki — podobnie jak szaty liturgiczne — należy utrzymywać w czystości i schludności. Kielich do mszy św. powinien być wykonany ze srebra, od wewnątrz zaś powinien być pozłacany. Nie należy używać naczyń liturgicznych miedzianych lub wykonanych z innych metali. Hostie używane do mszy św. winny być świeże, pszeniczne, białe i cienkie. Wino ma być niezepsute, niekwaśne, czyste, bez osadu. Używane do sprawowania Eucharystii paramenty należy uprzednio konserwować. Na ołtarzu należy umieścić stojący krzyż oraz świece¹⁷.

Gdy chodzi o czas celebrowania mszy św., *Pastoralna* poleca godziny przedpołudniowe i zakazuje sprawowania ofiary eucharystycznej przed wschodem słońca, jak również w godzinach popołudniowych. Dotyczy to także mszy św. roratniej odprawianej w okresie adwentu — wolno ją rozpoczynać dopiero po wschodzie słońca. Jedynie święta Bożego Narodzenia stanowią tutaj wyjątek, każdemu kapłanowi wolno wówczas odprawić pierwszą mszę św. o północy, drugą — o świcie, trzecią zaś w ciągu dnia. Wolno celebrować wszystkie trzy msze w godzinach porannych¹⁸.

Do celebrowania mszy św. nie wolno dopuszczać kapłanów pozostających w ekskomunice, interdykcie, suspensie, jak również tych, którzy uchodzą powszechnie za występnych. Prawodawca zakazem dopuszczania do ołtarza objął ponadto kapłanów obcych, podróżnych i włóczęgów, jeśli nie posiadają odnośnego świadectwa wystawionego przez własnego ordynariusza¹⁹.

List pasterski opowiada się następnie przeciwko niewłaściwemu zwyczajowi kwestowania przez biednych kapłanów przy drzwiach świątyń, nawet jeśli uzyskane ofiary byłyby przeznaczone na odprawienie mszy św. Tym surowiej zakazuje tego rodzaju zbiorów przeznaczonych na urządzenie okazałych przyjęć²⁰.

Bernard Maciejowski zwrócił także uwagę na obowiązek kapłanów, by przypominali wiernym o pobożnym słuchaniu mszy św. Wypada przy tym przestrzegać przed wychodzeniem ze świątyni zaraz po podniesieniu czy też zaraz po komunii św. przed ostatnim błogosławieństwem²¹.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże k. F₂.

¹⁷ Tamże k. F₃.

¹⁸ Tamże k. F₂v.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże k. F₃v.

Gdy chodzi o źródła wykorzystane przez rektora w *Liście pasterskim*, to — poza wspomnianym już nawiązaniem do nauki Tridentinum na temat wzniosłości mszy św. — dekrety tego soboru znalazły swój oddźwięk trzykrotnie: w zakazie celebrowania mszy św. w świątyniach nie uznanych przez ordynariusza lub niekonsekrowanych, obłożonych interdyktem czy zbezczeszczonych²²; w zakazie sprawowania mszy św. przez kapłanów będących w karach kościelnych lub powszechnie występnych, a także w poleceniu niedopuszczania do celebracji kapłanów obcych, włóczęgów i nie posiadających odpowiedniego świadectwa²³; w przypomnieniu o potrzebie odpowiedniej intencji i stanu łaski u celebransa²⁴.

Corpus Iuris Canonici stał się źródłem czterech dyspozycji — w przedmiocie miejsca sprawowania mszy św. i konsekrowania kościoła i ołtarza²⁵; mszy św. pasterskiej w noc Bożego Narodzenia²⁶; przygotowania do mszy św. przez odmówienie godzin kanonicznych²⁷; pełnego uczestnictwa we mszy św., tj. do końca jej trwania²⁸.

Również czterokrotnie prawodawca czerpie z postanowień polskich synodów prowincjalnych²⁹ — zalecając odmawianie godzin kanonicznych jako przygotowanie do mszy św. przez kapłana³⁰; zakazując dopuszczenia do ołtarza kapłanów obcych itp.³¹, przestrzegając przed podtrzymywaniem przez duchownych praktyki kwestowania celem odprawienia kolejnej mszy św. lub w celach prywatnych³².

2. KOMUNIA ŚWIĘTA

Na wstępie prawodawca podkreśla znaczenie i doniosłość komunii św. w życiu jako środka uświęcenia, z czego wynika obowiązek częstego jej przyjmowania, głównie podczas większych uroczystości.

Wszyscy wierni obowiązani są do udziału w komunii św. przynajmniej w okresie wielkanocnym, tj. od niedzieli palmowej do niedzieli białej włącznie³³. W związku z tym proboszczowie mają obowiązek odnotować w specjalnej księdze nazwiska tych, którzy w danym roku zaniedbali tę powinność, i zademonstrować ich ordynariuszowi lub jego wizytatorom. Doniesienia takiego należy jednak zaniechać, jeśli obowiązek przyjęcia komunii św. został odłożony przez spowiednika, a także w stosunku do tych, którzy przyjęli legalnie komunię św. z rąk obcego kapłana, poza własną parafią.

²² Por. Conc. Trid. sess. XXII de observ. et evit. in cel. miss.

²³ Por. tamże sess. XXIII c. 16 de ref.

²⁴ Por. tamże sess. XIII c. 7 de cr. de sanct. euchar. sacr. i c. 11 de sanct. euchar. sacr.

²⁵ Por. c. 2, D. 1 de conc. oraz c. 20, D. 1 de cons. i c. 12, X, III, 28.

²⁶ Por. c. 48, D. 1 de cons. oraz c. 3, X, III, 41 i c. 5, X, III, 41.

²⁷ c. 12, X, IV, 21.

²⁸ c. 62, D. 1 de cons. i c. 64, D. 1 de cons.

²⁹ Por. *Constitutiones synodorum metropolitanae ecclesiae Gnesnensis provincialium tam vetustorum quam recentiorum usque ad annum MDLXXVII. Studio et opera [...] Stanisłai Karnkowskiego*. Cracoviae k. 75, k. 96.

³⁰ Por. tamże k. 99.

³¹ Por. tamże.

³² Por. tamże.

³³ *Epistola pastoralis* k. E.

Zaniedbujących komuniję św. wielkanocną ustawodawca poleca upomnieć, a w przypadku trwania w uporze — pozbawić za życia prawa wstępu do świątyni, po śmierci zaś pogrzebu chrześcijańskiego. Nie zwalnia przy tym — nadmienia się w dokumencie — od tego obowiązku wielkanocnego prowadzenie z kimś procesu sądowego, gniew lub nieprzyjaźń, istnieje bowiem zawsze możliwość naprawienia krzywd i pojednania się z Bogiem³⁴.

Proboszczowie zostali następnie zobowiązani do odmawiania komunii św. parafianom niegodnym, do których zaliczono: ekskomunikowanych, będących w interdykcje, pozostających w konkubinacie, lichwiarzy, nadużywających alkoholu, powodujących zgorzenie, a także tych, którzy pojednawszy się z Bogiem i przyjąwszy komuniję św. popadli ponownie w to samo zło. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie w dopuszczeniu takich osób do przyjęcia Eucharystii, jeśli ujawniłyby autentyczną poprawę swojego zachowania³⁵.

Nie wolno proboszczom — nadmieniono w dokumencie — dopuszczać do komunii św. dzieci przed dojściem do używania rozumu. Po osiągnięciu zaś odpowiedniego rozwoju umysłowego winny być starannie przygotowane do przyjęcia tego sakramentu, m.in. poprzez wyjaśnienie jego natury i skutków. Samo dopuszczenie do przyjęcia komunii św. zostało tutaj uwarunkowane pozytywnym wynikiem egzaminu ze znajomości podstawowych prawd wiary³⁶.

Zakazem udzielania komunii św. zostali objęci także chorzy umysłowo, z wyjątkiem okresów *lucida intervalla* oraz niebezpieczeństwa śmierci, jeśli nie zachodzi obawa nieuszanowania sakramentu³⁷.

W trosce o należyte przygotowanie wiernych przystępujących do komunii św. prawodawca polecił proboszczom, aby pouczali swoich parafian o dyspozycjach niezbędnych do godnego przyjęcia Eucharystii: o stanie łaski uświęcającej, odpowiedniej intencji oraz o zachowaniu — od północy — postu eucharystycznego. Należy również uświadamiać wszystkim wiernym konieczność odbycia przed komunią św. spowiedzi św., małżonkom zaś — obowiązek powstrzymania się od pożycia małżeńskiego zarówno na kilka dni przed planowanym przystąpieniem do sakramentu Eucharystii, jak również przez kilka dni po jego przyjęciu³⁸.

Pragnąc zapobiec powtarzającemu się nieporządkowi podczas sprawowania komunii św. w wielu świątyniach, Maciejowski zabrania udzielania jej wzdłuż kościoła i poleca czynić to przy stopniach ołtarzowych, co powinno znacznie zmniejszyć niebezpieczeństwo nieuszanowania Najświętszego Sakramentu. W przypadkach zaś znacznej liczby komunikujących nakazuje dzielić wiernych na grupy w ten sposób, aby bez wzajemnego sobie przeszkadzania, każda z nich mogła przyjąć komuniję św. w należyty porządku i z uszanowaniem dla Eucharystii³⁹.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

³⁶ „Sed nec pueris usu rationis carentibus, adolescentulisve, nisi prius bene examinatis, ac pro captu illorum de vi et natura Sacramenti huius instructis, a parrocho permittenda est Sacra Communio“ (tamże k. E₄v).

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

Gdy chodzi o komunię św. udzielaną poza mszą św., *Pastoralna* zwraca uwagę duszpasterzy, aby na rozpoczęcie tego obrzędu, po zapaleniu woskowych świec na ołtarzu lub też pochodni czy świeczników, odmawiali z wiernymi spowiedź powszechną w języku polskim. Kapłan po spowiedzi powszechnej — zwrócony do wiernych — winien odmówić *Misereatur* oraz *Indulgentiam*, a następnie włożyć do kielicha lub puszki odpowiednią liczbę komunikantów. Ukazując wiernym jeden z nich nad kielichem lub puszką, ma z kolei zwrócić się do wiernych z inwokacją: „Ecce Agnus Dei“, po czym wierni winni odpowiedzieć słowami: „Domine, non sum dignus“. Przy podawaniu hostii św. poszczególnym komunikującym celebrans powinien wypowiadać słowa: „Corpus et Sanguis Domini nostri Jesu Christi“. Odchodzącym od ołtarza po przyjęciu komunii św. *List pasterski* zaleca podawanie dla ablucji wina lub wina rozcieńczonego wodą oraz ręczniczka dla wytarcia ust⁴⁰.

Duszpasterze powinni przypomnieć wiernym, aby po przyjęciu komunii św. cały dzień spędzili pobożnie na nawiedzeniu świątyni i modlitewnym dziękczynieniu, z wykluczeniem udziału w biesiadach lub ucztach⁴¹.

Odnośnie do komunii św. dotyczącej osób chorych *Pastoralna* poleca zanoszenie wiatyku przez kapłana ubranego w komżę i stułę przy licznych udziale wiernych. Kapłanowi postępującemu z Najświętszym Sakramentem, niesionym w zasłoniętym naczynku pod baldachimem, winni towarzyszyć także ministranci niosąc zapalone świece, sztandary i dzwonki. Podczas tego rodzaju procesji winno się śpiewać hymny lub antyfony ku czci Najświętszego Sakramentu. Proboszczowie obowiązani są pouczać w kazaniach parafian o pobożnym udziale we wspomnianej procesji eucharystycznej do domu chorego. Wypada poza tym korzystać tutaj z pomocy zainteresowanych bractw parafialnych⁴².

Kapłan, udając się do chorych znajdujących się w bliskiej odległości od kościoła, powinien zabrać ze sobą aż dwa komunikanty — jeden dla przyjmującego wiatyk, drugi zaś celem odniesienia go z powrotem do świątyni. Chodzi o to, aby spotykani wierni mogli adorować Najświętszy Sakrament, a nie samo naczynie. Należy im przypomnieć, iż widząc kapłana niosącego wiatyk winni uklęknąć i oddać cześć Chrystusowi⁴³.

Gdy natomiast wieś, do której należy zanieść komunię św. jest odległa, wówczas kapłan — zwłaszcza gdy udaje się konno — obowiązany jest zabrać bursę tkaną złotem lub jedwabiem, do której ma włożyć tylko jedną hostię. W drodze winien dawać znak spotkanym wiernym przez dzwonienie małym dzwonkiem, po przybyciu zaś do domu chorego ma nałożyć komżę i stułę⁴⁴. Rodzina chorego powinna odpowiednio przygotować mieszkanie, usuwając zeń sprzęty świeckie, nakrywając stół czystym obrusem i stawiając tam krzyż lub święte obrazy oraz zapalone świece, naczynie z wodą święconą, jak również naczynie z winem dla ablucji rąk kapłana⁴⁵.

⁴⁰ Tamże k. F.

⁴¹ „Moneantur denique fideles, ne post susceptam Eucharistiam commessionibus atque conviviis indulgeant, sed modica refectioe contenti, totum illum diem, visitandis ecclesiis, Divinoque hoc beneficio recolendo, impendant“ (tamże).

⁴² Tamże k. F_v.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

Gdy zachodzi potrzeba wyspowiadania chorego, wierni winni wówczas modlić się w oddzielnym pomieszczeniu, by nie krępować penitenta, któremu kapłan obowiązany jest pomóc w odbyciu spowiedzi i w przygotowaniu do przyjęcia komunii św.⁴⁶

Nie należy zanosić wiatyku tym chorym, którzy nie mogą go przyjąć. Jeśliby zaś okazało się to dopiero po przybyciu kapłana z Najświętszym Sakramentem, gdy stan chorego pogorszył się, wówczas po krótkiej adoracji ze zgromadzonymi wiernymi i po udzieleniu duchowej pociechy zainteresowanemu, Najświętszy Sakrament należy odnieść do świątyni, po uprzednim udzieleniu nim błogosławieństwa⁴⁷.

Prawodawca podkreślał w *Pastoralnej* sprawę natychmiastowego spieszenia przez kapłanów do chorych. Na wezwanie należy udawać się z wiatykiem nawet nocą, niezachowanie zaś postu eucharystycznego przez chorego jest w takich przypadkach w pełni usprawiedliwione⁴⁸.

Udzielanie komunii św. powinno odbywać się w miejscu godnym. Władzom więziennym należy przypomnieć, aby komunikujących uwolniono od kajdan, wobec zaś skazanych na śmierć odłożono wykonanie wyroku⁴⁹.

Oдноśnie do źródeł wykorzystanych w tym rozdziale redaktor posłużył się w trzech fragmentach dekretami trydenckimi — w przypomnieniu o obowiązku przyjęcia komunii św. wielkanocnej⁵⁰, w poleceniu napominania wiernych o godnym przygotowaniu się do komunii św.⁵¹, w dyspozycji o zanoszeniu wiatyku⁵².

Trzykrotnie również nawiązano do *Corpus Iuris Canonici*. Przypomnienie o obowiązku odbycia spowiedzi i przyjęcia komunii św. z rąk własnego proboszcza⁵³ lub kapłana posiadającego specjalne upoważnienie opiera się na dyspozycji Dekretów Grzegorza IX⁵⁴. Zobowiązanie małżonków do wstrzeźliwości cielesnej przed dniem przyjęcia komunii św. pozostaje z kolei pod wpływem Dekretu Gracjana⁵⁵. Skorzystano z tego zbioru przy formułowaniu (w *Pastoralnej*) polecenia w sprawie komunii św. więźniów⁵⁶.

Z Pisma św. ustawodawca korzystał w trzech fragmentach dokumentu — gdy mówi o niedopuszczaniu do komunii św. niegodnych, jeśli się nie nawrócili⁵⁷; w dyspozycji o godnym przygotowaniu się do przyjęcia Najświętszego Sakramentu⁵⁸; w przypomnieniu o odnoszeniu się z należytyym szacunkiem do Eucharystii⁵⁹.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże k. F_v-F₂.

⁴⁸ Tamże k. F₂.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Por. Conc. Trid. sess. XIII c. 9 de sanct. euchar. sacr.

⁵¹ Por. tamże c. 7 de sanct. euchar. sacr.

⁵² Tamże c. 6 i 7 de sanct. euchar. sacr.

⁵³ Chodzi tu o tzw. *ius parochiale*. Szerzej na ten temat zob.: W. Wójcik. „Prawa parafialne” według polskiego ustawodawstwa synodalnego do 1564 r. RTK 3: 1957 z. 2 s. 153-225.

⁵⁴ Por. c. 12, X, V, 38.

⁵⁵ Por. c. 21, D. 2 de cons.

⁵⁶ Por. c. 30, C. XIII, 2.

⁵⁷ Por. II P 2, 22.

⁵⁸ Por. I Kor 11,27-29 oraz Mt 18, 21-22.

⁵⁹ Por. J 6,33-36 i 49-59.

Wreszcie, w dyspozycji o przyjmowaniu komunii św. wielkanocnej we własnym kościele parafialnym ustawodawca nawiązuje do poglądów teologa Navarrusa⁶⁰.

3. KULT EUCHARYSTII

Rozdział *De precesione cum Sanctissimo Sacramento*⁶¹ zawiera wiele norm odnoszących się do kultu eucharystycznego, przejawiającego się szczególnie w formie procesji Bożego Ciała. Maciejowski zaznacza na wstępie, iż wspomniana uroczystość jest świętem całego Kościoła, kryjącym w sobie podwójny cel — uznanie zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią oraz wyznanie wiary wobec heretyków. Tego rodzaju święto oraz sama procesja eucharystyczna powinny przebiegać w atmosferze autentycznej pobożności i z zachowaniem należytego porządku zewnętrznego.

Celem duchowego przygotowania wiernych do głębszego przeżycia święta Bożego Ciała duszpasterze obowiązani są, zaznaczono w dokumencie, do przypomnienia wiernym — w niedzielę poprzedzającą tę uroczystość — o zachowaniu postu, o przystąpieniu do spowiedzi św., o przyjęciu komunii św., o wzięciu udziału w procesji eucharystycznej i w aktualnych nabożeństwach⁶².

Autor *Listu* wymienia z kolei odpusty nadane przez papieży za udział w poszczególnych nabożeństwach Bożego Ciała i oktawy⁶³.

Ustawodawca dużą wagę przywiązuje do centralnej procesji Bożego Ciała w tych miejscowościach, w których istnieje kilka świątyń. Zobowiązał więc wszystkich duchownych — tak świeckich, jak i zakonnych — do wzięcia udziału w procesjach organizowanych przez kościoły metropolitalne, katedralne, kolegiackie i parafialne. Nic nie stoi natomiast na przeszkodzie, by przed procesją centralną urządzać procesje lokalne poszczególnych świątyń.

Gdy chodzi o sposób odbywania procesji centralnych i ich porządek, Maciejowski poleca stosować się do zasad przyjętych przez Kościół krakowski, przy równoczesnym uwzględnieniu norm ogólnokościelnych oraz przepisów diecezjalnych oraz przepisów diecezji rzymskiej wydanych na ten temat⁶⁴.

Podaje się następnie porządek, w jakim winna uformować się procesja lokalna włączająca się do centralnej. Należy więc zwrócić uwagę na sposób przygotowania się osób niosących chorągwie, wieńce, kwiaty oraz na członków bractw i stowarzyszeń, którzy mają przybyć ze świecami. Zakonnicy powinni brać udział w procesji ubrani w

⁶⁰ Navarrus, słynny kanonista z XVI w., właściwie Marcin de Azpilcueta, Hiszpan, ur. w 1493 r. (lub w 1491 r.) w Navane. Kształcił się w Kastylii, potem we Francji. Nauczał prawo kanoniczne w Tuluzie i Salamance. Pracował następnie u boku papieża Piusa V, Grzegorza XIII i Sykstusa V zyskując znaczną powagę naukową. Zmarł w 1586 r. Zob. K. Waberski. *Navarrus*. W: *Encyklopedia Kościelna Nowodworskiego*. T. 15. Warszawa 1880 s. 605.

⁶¹ *Epistola pastoralis* F₃v-F₄v.

⁶² Tamże k. F₃v.

⁶³ Tamże k. F₃v-F₄.

⁶⁴ Tamże k. F₄.

habity swoich zakonów, duchowni niższych święceń — w komzach, subdiakoni i diakoni — w dalmatykach, kapłani — w najzdobniejszych ornatach, z zapalonymi świecami. Wśród zakonników poszczególnych zakonów mają iść kapłani niosący krzyż lub święte relikwie, ubrani w komże, stuły i kapy⁶⁵.

Na czas procesji Bożego Ciała należy odpowiednio uporządkować i przyozdobić drogi, przez które prowadzi jej trasa. Podczas procesji niedozwolone jest wystawianie widowisk odwracających uwagę wiernych od tajemnicy eucharystycznej. Ozdabianie ołtarzy procesyjnych nie może być połączone ze stosowaniem przedmiotów nieodpowiednich, takich jak: kobierce, kapy z łózek, zasłony itp.⁶⁶

Prawodawca poleca ponadto odbywanie procesji — wokół kościołów — w czasie trwania oktawy Bożego Ciała. Jedna z nich powinna być bardziej okazała, np. w niedzielę lub na zakończenie oktawy. Jej trasa, zwłaszcza w małych miejscowościach, ma prowadzić przez wsie sąsiadujące z kościołem parafialnym. Tam jednak, gdzie istnieje tylko jedna świątynia, procesja winna kierować się do znacznej części miejscowości. Należy przy tym zwracać uwagę na zasiewy, unikając ich niszczenia⁶⁷.

W redakcji zreferowanego rozdziału *Pastoralnej* wykorzystano wiele źródeł. Do postanowień Soboru Trydenckiego prawodawca nawiązał w trzech fragmentach tekstu: podkreślając rolę procesji w kulcie eucharystycznym⁶⁸; mówiąc o strojach i precedencji podczas procesji⁶⁹; polecając stosowanie się do porządku procesyjnego diecezji rzymskiej, która jest „matką i nauczycielką wszystkich kościołów”⁷⁰.

W jednym przypadku — w dyspozycji o odbywaniu szczególnie uroczystych procesji Bożego Ciała w celu okazania zwycięstwa Chrystusa — odwołano się do Klementyn⁷¹.

*

Przedstawiony fragment sakramentologii *Listu pasterskiego* Bernarda Maciejewskiego, poruszający najistotniejsze sprawy związane ze sprawowaniem i kultem Eucharystii, stanowi wyraz umiejętności prawniczych redaktora Łukasza Doktorka⁷² oraz trafnego wycucia ówczesnych potrzeb duszpasterskich tak kleru, jak i wiernych. Zawarte w tym dokumencie normy, dobrze osadzone w nauce i dyspozycjach Soboru Trydenckiego oraz w innych, sygnalizowanych źródłach, były próbą podniesienia podupadłej dyscypliny kleru dotyczącej sprawowania Eucharystii, jak również pod-

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Por. Conc. Trid. sess. XIII c. 5 decr. de sanct. euchar. sacr.

⁶⁹ Por. tamże sess. XXV c. 13 de regul. et monial.

⁷⁰ Por. tamże sess. VII c. 3 de bapt.

⁷¹ Por. c. unicum, III, 16 in Clem.

⁷² Łukasz Doktor z Rzeszowa, doktor teologii, wykształcony w Krakowie i w Rzymie (1596-1599) w zakresie teologii i prawa kanonicznego, związany z Bernardem Maciejewskim poprzez diecezję łucką, następnie krakowską. Przygotowywał Maciejowskiemu w Krakowie materiały i protokoły wizytacyjne, co — obok znajomości prawa — pomagało mu w redakcji *Listu pasterskiego*. Zob. Fijałek. *Nieznany pomnik ustawodawstwa synodalnego w Polsce. Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*. T. 30: 1925 nr 8 s. 8; tenże. *Pastoralna* s. 4.

niesienia stopnia świadomości wiernych w zakresie korzystania ze wszystkich aspektów tego sakramentu. Ustawodawca — być może — w dużej mierze upatrywał odnowę życia religijno-moralnego w ożywieniu nurtu eucharystycznego w parafiach. Niewątpliwie Eucharystię — w całym jej bogactwie teologicznym — zamierzał uczynić centrum życia sakramentalnego. Chyba właśnie dlatego poświęcił jej aż tyle miejsca, próbując przekonać adresatów swego *Listu* o tym, że program życia chrześcijańskiego winien znaleźć swoje źródło w prawdziwej czci dla Najświętszego Sakramentu, wyrażającej się w tym wszystkim, o czym tak teologicznie, a zarazem praktycznie wypowiedział się jako biskup.

L'AMMINISTRAZIONE E IL CULTO DELL'EUCARISTIA NELLA „LETTERA PASTORALE“ DI BERNARDO MACIEJOWSKI

Sommario

Nel processo della realizzazione della riforma tridentina nella Chiesa in Polonia un ruolo molto importante si deve attribuire alla lettera pastorale (*Epistola pastoralis ad parochos*) di Bernardo Maciejowski, vescovo di Cracovia. Essa fu pubblicata prima nel 1601, quindi nel 1607 quando Maciejowski era ormai l'arcivescovo — metropolita di Gniezno. Il documento inserito in quel tempo agli statuti provinciali di Gniezno si è guadagnato un notevole significato nelle singole diocesi essendo — fino al XVIII s. — la fonte principale del rinnovamento pastorale.

Nelle numerose disposizioni della *Lettera pastorale* un posto importante occupa la sfera dei sacramenti, tra i quali il legislatore attribuì un'importanza principale all'Eucaristia, inclusa nei tre capitoli — *De Sanctissima Eucharistia, De Sacrificio Missae, De processione cum Sanctissimo Sacramento*.

L'autore dell'articolo presenta il contenuto delle norme riguardanti sia l'amministrazione (la s. messa, la s. comunione), sia il culto dell'Eucaristia indicando inoltre le fonti sulle quali si fonda la redazione della lettera. L'esame delle rispettive disposizioni indica il vivo desiderio del primate di Polonia di esporre il mistero eucaristico — nei suoi vari aspetti — come il centro della vita cristiana.